

2. Концепция государственной региональной политики. – К., 2001.
3. Лысенко Ю.Г., Мищенко С.Г., Руденский Р.А., Спиридонов А.А. Механизмы управления экономической безопасностью. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
4. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К., 1999. – 462 с.
5. Пастернак-Таранущенко Г. Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности Украины // Экономика Украины. – 1999. – № 2. – С. 21-28.
6. Полушкин О.А. Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики // Закон и право. – М., 2005. – № 10. – С. 46-50.
7. Судакова О.І. Формування системи управління економічною безпекою підприємництва // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – в 9-ох т. – Том VIII. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2007. – Вип. 231. – С. 1652-1661.
8. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук: спец. 25.00.02 / Т.В. Хайлова; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2004. – 17 с.

УДК 336.74.009.65 (477)

Доц. О.Й. Жабинець, канд. екон. наук –
Львівський ДУ внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УКРАЇНІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ДОХОДІВ

Висвітлено питання, пов'язані зі становленням системи фінансового моніторингу в Україні та міжнародним співробітництвом з державами щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Окреслено теоретичні засади та практичні дії боротьби з "відмиванням" брудних коштів, розглянуто проблеми подальшого розвитку системи фінансового моніторингу як в Україні, так й у світі загалом.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, обов'язковий фінансовий моніторинг, внутрішній фінансовий моніторинг, підрозділ фінансової розвідки.

Assoc. prof. O.Yo. Zhabynets – Lviv state university of internal affair

Theoretical and practical aspects of conducting financial monitoring of crime incomes legalization in Ukraine

The article covers formation of financial monitoring in Ukraine and international collaboration in order to counteract legalization of criminal incomes. Theoretical and practical basis as well as practical recommendations to fight money laundering are outlined. Ways of further development of financial monitoring in Ukraine and whole world are considered.

Keywords: money legalization (laundering), obligatory financial monitoring, internal financial monitoring, financial intelligence department.

Вступ. З початком використання комп'ютерних та інформаційних технологій у банківських та інших фінансово-кредитних установах збільшилися можливості для відмивання "брудних" коштів. Цей період починається із середини вісімдесятих років XX ст. у країнах Західної Європи та США. Власне термін "відмивання" походить з тридцятих років XX ст., коли у США кошти, отримані від торгівлі алкогольними напоями та іншої протиправної діяльності, вкладали у розвиток мережі пралень з метою надання грошам вигляду легального походження.

Наприкінці вісімдесятих – початку дев'яностих років минулого століття виникають міжнародні організації для здійснення заходів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Починають з'яв-

лятися теоретичні розробки для запобігання та виявлення методів "відмивання" та організації, які спеціалізуються в цій сфері.

Постановка проблеми. Проблема боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, на сьогодні не є новою у теорії та практиці вітчизняної економічної науки. Однак обсяги коштів, отриманих злочинним шляхом, та їх легалізації у найближчі роки можуть досягти загрозливих розмірів. Уже сьогодні, за офіційними даними, кількість операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, перевищують в Україні 1 млн операцій [5].

З огляду на це, виникає об'єктивна потреба аналізу функціонування в Україні системи фінансового моніторингу із висвітленням теоретичних засад та практичних заходів щодо боротьби з "відмиванням" брудних коштів та фінансуванням тероризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про глибокий інтерес як науковців, так і практиків до проблем протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Заслужують на увагу дослідження О.І. Барановського щодо запозичення світового досвіду боротьби з відмиванням "брудних" грошей, Т. Качки – щодо аналізу відповідності законодавства України до законодавства Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, В.Т. Білоуса, В.М. Попович та М.В. Попович – щодо організаційно-правового забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження тощо. Варто зазначити, що більшість публікацій, які стосуються боротьби з відмиванням "брудних" грошей, мають юридичний характер і розглядаються через призму дій правоохоронних органів (МВС, СБУ, Генеральної прокуратури та ін.), які зобов'язані навести лад у цій сфері діяльності.

Розгляд проблеми з погляду ефективності та результативності їх взаємодії з Державним комітетом фінансового моніторингу України у напрямі запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, дещо залишено поза увагою.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз системи фінансового моніторингу в Україні, оцінка її ефективності та впливу на неї процесів міжнародної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" (далі – Закон), існує два види фінансового моніторингу: обов'язковий та внутрішній фінансовий [1]. Основна різниця між ними полягає в суб'єктному складі. Обов'язковий моніторинг здійснює Державний комітет фінансового моніторингу України, а внутрішній – суб'єкт первинного фінансового моніторингу. Тому й система фінансового моніторингу України складається з двох рівнів – первинного та державного.

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є професійні фінансові посередники:

- у банківській системі – банки та їхні філії;

- на фондовому ринку – торговці цінними паперами, реєстратори, депозитарії, зберігачі, компанії з управління активами інститутів спільного інвестування, інститути спільного інвестування, фондові біржі;
- на ринку фінансових послуг – страхові установи, компанії, що здійснюють управління недержавними пенсійними фондами, кредитні спілки, довірчі товариства, лізингові компанії, платіжні організації та члени платіжних систем, ломбарди та ін.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є:

- 1) центральні органи виконавчої влади (Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР), Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (далі – ДКРРФП) та Національний банк України (далі – НБУ), які відповідно до закону виконують функції регулювання та нагляду за діяльністю юридичних осіб, що забезпечують здійснення фінансових операцій;
- 2) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом – Державний комітет фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг України). Держфінмоніторинг виступає сполучною ланкою в загальнодержавній системі протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму.

До системи фінансового моніторингу також належать фінансові установи, які контролюють державні органи та правоохоронні структури. Перші виступають як джерела інформації, другі – здійснюють нагляд і регулювання у фінансовій сфері, треті – працюють за фактами виявлених порушень. Фінансова розвідка збирає й аналізує інформацію про операції, які викликають підозри, і за потреби спрямовує її в правоохоронні органи. У такий спосіб виявляються всі підозрілі операції та трансакції. Завершальний етап розслідування проводять правоохоронні органи.

Безпосередній контроль за виконанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу завдань та обов'язків, передбачених законодавством у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, покладено на державних регуляторів: у банківській системі нагляд здійснює НБУ; на фондовому ринку – ДКЦПФР; на ринку фінансових послуг – ДКРРФП.

Тому інформацію щодо кількості суб'єктів первинного фінансового моніторингу Держфінмоніторинг отримує від державних регуляторів. Наприклад, НБУ надає на постійній основі оновлений перелік банків, що мають ліцензію НБУ. Від ДКЦПФР та ДКРРФП Держфінмоніторинг отримує перелік фінансових установ, які належать до сфери регулювання цих комісій.

Держфінмоніторинг, своєю чергою, надає регуляторам дані про суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які не в повному обсязі виконують обов'язки з надання інформації Держфінмоніторингу, для вжиття регуляторами заходів впливу.

Роль Держфінмоніторингу полягає в тому, що він опрацьовує отримані повідомлення і передає правоохоронним органам узагальнені матеріали у разі наявності підозр щодо відмивання коштів та/або фінансування тероризму.

Організації, подібні до Держфінмоніторингу України, діють більш ніж у 100 країнах світу та мають загальноприйнятну назву – підрозділ фінансової розвідки (далі – ПФР) – Financial Intelligence Units (FIU). Відповідно до міжнародних стандартів, Держфінмоніторинг України не є ні фінансовим, ні контролюючим органом, а функціонує у взаємодії із фінансовим сектором та правоохоронними органами на відміну від податкових, митних та контрольно-ревізійних органів. Організаційна структура побудови Держфінмоніторингу України враховує рекомендації експертів США та Ради Європи. Така система відповідає найкращим світовим зразкам, забезпечує прозорість процесу боротьби з відмиванням коштів, дає змогу надійно захищати банківську таємницю, істотно зменшує ризик корупції та упереджених рішень. Однак вона потребує надійної роботи всієї української системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Побудова та підтримка функціонування системи потребує істотних зусиль з боку координатора – Держфінмоніторингу – та узгоджених дій усіх учасників системи.

Закон встановив перелік операцій, які є об'єктом обов'язкового та внутрішнього моніторингу. Так, обов'язковому фінансовому моніторингу підлягає фінансова операція на суму не менше як 80 000 грн, або не менше суми в іноземній валюті, еквівалентній 80 000 грн, та яка має одну або більше визначених законодавством ознак.

Ознаками обов'язкового фінансового моніторингу визначено ті, що властиві операціям, найбільш ризикованим з точки зору відмивання коштів. До останніх, зокрема, належать такі зовнішньоекономічні операції:

- проведення фінансових операцій з нерезидентом з країни (території), яка не бере участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, або однією зі сторін є особа, яка має рахунок в банку, зареєстрованому в одній із зазначених вище країн (територій);
- переказ (надходження) коштів на анонімний рахунок за кордон або на рахунок, відкритий у фінансовій установі в країні, віднесеній Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон;
- переказ коштів за кордон особою за відсутності зовнішньоекономічного контракту.

Уваги потребують також операції з готівкою та іншими фінансовими інструментами, наприклад:

- операції з переказу коштів у готівковій формі за кордон з вимогою видати одержувачу кошти готівкою;
- операції з купівлі (продажу) чеків, дорожніх чеків або інших подібних платіжних засобів за готівку;
- операції з цінними паперами на пред'явника, не розміщеними в депозитаріях;
- придбання цінних паперів за готівку;
- виплата виграшу в гральному закладі;
- поміщення в ломбард цінностей (дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння тощо);
- обмін банкнот, особливо іноземної валюти, на банкноти іншого номіналу;
- виплата фізичній особі страхового відшкодування або отримання страхової премії;

- зарахування на рахунок коштів у готівковій формі з їх подальшим переказом того самого або наступного операційного дня іншій особі.

Особливу увагу приділяють також новоствореним підприємствам та відкритим рахункам, наприклад:

- операції на рахунках юридичної особи протягом перших трьох місяців після її реєстрації;
- перша операція на рахунку підприємства;
- відкриття рахунку з внесенням на нього коштів на користь третьої особи.

Інформація про операцію, що є об'єктом обов'язкового моніторингу, передається до Держфінмоніторингу не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з моменту її реєстрації.

Законодавством встановлено три ознаки, згідно з якими операції стають об'єктом внутрішнього фінансового моніторингу:

- заплутаний або незвичний характер фінансової операції, що не має очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;
- невідповідність фінансової операції діяльності юридичної особи;
- виявлення неодноразового здійснення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу (так звані структуровані платежі).

Також внутрішній фінансовий моніторинг може здійснюватися й щодо інших фінансових операцій, коли у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підстави вважати, що фінансова операція проводиться з метою легалізації (відмивання) доходів. Інформація про операцію, що стала об'єктом внутрішнього моніторингу, надається Держфінмоніторингу лише у разі наявності мотивованої підстави.

Отримана інформація стає предметом аналізу Держфінмоніторингу. Процес аналізу повідомлень максимально автоматизований, що дає змогу зменшити вплив суб'єктивних оцінок на прийняття рішень. Дослідження отриманої інформації складається з певних етапів, що регламентуються внутрішніми документами Держфінмоніторингу. Вхідні дані, щодо яких здійснюють аналіз, надходять від суб'єктів фінансового моніторингу (у вигляді повідомлень про операції клієнтів), від правоохоронних та інших державних органів, від фінансових розвідок інших країн, а також з відкритих джерел.

Виявлені випадки легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, передаються правоохоронним органам за рішенням експертної комісії Держфінмоніторингу у вигляді узагальнених матеріалів. Узагальнені матеріали – це основний аналітичний продукт фінансової розвідки, у якому міститься інформація про фінансові операції, щодо яких є мотивовані підстави вважати, що вони пов'язані з легалізацією "брудних грошей".

У разі отримання додаткової інформації щодо фінансових операцій, узагальнені матеріали по яких передавались раніше, Держфінмоніторинг передає додаткові матеріали до відповідного правоохоронного органу.

Порядок надання Держфінмоніторингом узагальнених матеріалів щодо фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму, і отримання інформації про їх опрацювання врегульовано спільними наказами із: Генераль-

ною прокуратурою України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України та Державною податковою адміністрацією України.

Водночас, Держфінмоніторинг України щоквартально звіряє з правоохоронними органами дані щодо стану розгляду узагальнених матеріалів, за результатами якої складаються акти звірок. Характерними групами фінансових операцій, які містять узагальнені матеріали, є:

- операції з незаконного виведення коштів за кордон;
- псевдоекспорт (вантажно-митні декларації з ознаками підробки, експорт за завищеними цінами або на неіснуючі компанії);
- операції нерезидентів з цінними паперами;
- операції з переведення безготівкових коштів у готівку;
- операції зі страхування та перестрахування;
- операції, пов'язані з приватизацією;
- операції за втраченими паспортами;
- операції з банківськими металами.

Табл. ілюструє роботу системи фінансового моніторингу України з липня 2003 р. до кінця 2008 р.

Табл. Результати діяльності системи фінансового моніторингу України протягом 2003-2008 рр.

Роки	Кількість повідомлень		Кількість переданих узагальнених матеріалів					Порушено кримінальних справ	Кількість обвинувальних вироків
	надійшло всього	прийнято на облік	загалом	ГПУ	МВСУ	СБУ	ДПАУ		
03	220 427	201 526	18	12	2	2	2	9	0
04	702 009	696 095	164	32	40	48	44	23	1
05	786 251	785 942	321	46	91	109	75	130	1
06	841 570	821 921	446	34	135	160	117	163	1
07	1 022 858	1 000 848	520	47	145	159	168	271	25
08	в/д*	в/д	1036**	в/д	в/д	в/д	в/д	326	77

*В/д – немає даних. ** Кількість узагальнених та додаткових матеріалів разом.

Джерела: [2], [3], [5]

Наведені дані з одного боку свідчать про значну роботу державних контролюючих органів протягом 2003-2008 рр. у напрямі відбору незвичних та сумнівних операцій, кількість яких з кожним роком зростає, а з іншого – насторожує незначна кількість відкритих кримінальних справ, і ще менша кількість винесених обвинувальних вироків.

Із загальної кількості повідомлень, що бере на облік щорічно Держфінмоніторинг України, співвідношення джерел таке (середнє значення за всі роки): від банківських установ – 97 %; від небанківських установ – 3 %, у т.ч. від страхових компаній – 70 %. Розподіл взятих до обліку повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу має такий вигляд: з ознаками обов'язкового моніторингу – 56 %; внутрішнього моніторингу – 41 %; обов'язкового та внутрішнього моніторингу – 3 %.

Мають тенденцію до зростання з року в рік: частка повідомлень від банківських установ, повідомлення з ознаками обов'язкового моніторингу. Це свідчить: про посилення ролі банківських установ у відмиванні брудних грошей; про більш детальне вивчення фінансовими посередниками фінансових операцій.

Аналізуючи статистику надходження повідомлень про здійснення фінансових операцій в розрізі задіяних країн-резидентів, можна зробити висновок, що найчастіше такі операції проводилися за участю Кіпру, Російської Федерації, Великої Британії, США, Німеччини, Литви, Латвії, Казахстану, Британських Віргінських островів, Швейцарії та Ізраїлю [3].

Активна позиція Держфінмоніторингу у налагодженні взаємодії у сфері протидії відмиванню "брудних" коштів та фінансуванню тероризму дістала підтримку експертів FATF, Світового банку, Ради Європи, Егмонтської групи.

У 2005 р. Держфінмоніторинг прийнято до складу Егмонтської групи. У 2006 р. припинено активний моніторинг ФАТФ щодо України, який тривав з 2001 р. Це стало сигналом для Європейського Союзу, міжнародних організацій та фінансових установ про відсутність до нас будь-яких претензій від тієї організації. Отримано позитивну оцінку з боку Європейського союзу у сфері справедливості, свободи та безпеки. Наших представників включено до групи оцінювачів Євразійської групи з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму [4].

Дедалі більше поглиблюється взаємодія Держфінмоніторингу України з ПФР різних країн. Співробітництво триває за багатьма напрямками, основним з яких є обмін інформацією щодо можливих випадків відмивання коштів або фінансування тероризму.

Інформаційний обмін здійснюється на підставі міжнародних стандартів та рекомендацій Егмонтської групи. Основними принципами роботи із запитами є оперативність оброблення інформації та конфіденційність.

У 2005 р. з метою покращення якісних й кількісних показників інформаційного обміну, Держфінмоніторинг України було залучено до мережі інформаційного обміну FIU.NET. Такі сучасні засоби зв'язку сприяють налагодженню зручних і захищених каналів багатостороннього автоматичного обміну інформацією між ПФР країн Європи.

Залучення до мережі інформаційного обміну FIU.NET допомагає у підготовці узагальнених матеріалів Держфінмоніторингом України. Відповіді ПФР на наші запити є важливим елементом під час формування матеріалів, підвищуючи не лише їх якість, але й кількість. Зокрема, в деяких випадках інформація від інших ПФР становить основний аргумент щодо наявності мотивованих підозр у відмиванні коштів та, отже, розслідування правоохоронними органами.

На сьогодні Держфінмоніторинг України співпрацює з багатьма країнами світу. Підписано 33 Меморандуми про взаєморозуміння між Держфінмоніторингом України та ПФР інших країн. Інформаційний обмін щодо сумнівних фінансових операцій здійснюється з більш як 70 країнами.

Держфінмоніторинг України активно співпрацює з такими міжнародними установами та організаціями як Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF); Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки; Спеціальний комітет експертів Ради Європи зі взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL); Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (ЄАГ); Міжнародний валютний фонд та Світовий банк.

Висновки. Здійснений аналіз свідчить про значний поступ в забезпеченні фінансової системи України щодо її використання для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму. З метою підвищення якості роботи системи фінансового моніторингу та затвердження Україною статусу надійного партнера міжнародної спільноти потрібно:

- утворення ефективних регіональних систем протидії легалізації (відмиванню) кримінальних доходів та фінансуванню тероризму шляхом координації дій державних органів, фінансових посередників на регіональному рівні;
- розширення єдиного інформаційного простору електронної взаємодії державних органів-учасників національної системи боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму;
- удосконалення інформаційно-аналітичної системи та нормативної бази для повної автоматизації процесу інформаційного обміну з фінансовими посередниками.

Література

1. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 28.11.2002 р., № 249-IV.
2. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2005 р. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.sdfm.gov.ua/articles>
3. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2007 р. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.sdfm.gov.ua/articles>
4. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушкевич та ін. – К. : Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.
5. Прес-служба Держфінмоніторингу: Держфінмоніторинг України підбив підсумки своєї діяльності за минулий рік, 23.01.2009. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.kmu.gov.ua>

УДК 336.71:336.27

Доц. Б.Ю. Кишакевич, канд. екон. наук –
Дрогобицький ДПУ ім. Івана Франка

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ VAR ДЛЯ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В МОДЕЛІ CREDITMETRICS

Розглянуто основні методологічні підходи до оцінки кредитного ризику з використанням методології VaR (Value at Risk) та практичну їх реалізацію у популярній моделі CreditMetrics. Обчислено основні показники кредитного ризику для портфеля з однієї облігації та проаналізовано переваги та вади моделі CreditMetrics.

Ключові слова: кредитний ризик, середньоквадратичне відхилення, оцінка ризику, CreditMetrics, VaR, Credit VaR, матриця міграцій, кредитний рейтинг.

*Assoc. prof. B. Yu. Kyshakevych – Drohobych state pedagogical
university named after Ivan Franko*

Practical aspects of Var methodology use for the credit risk estimation in creditmetrics

Main methodic approaches to credit risk estimation with the use of VaR (Value at Risk) methodology and their practical realization in the known CreditMetrics model are discussed. New credit risk indexes for the portfolio of one of the bonds are calculated and the advantages and disadvantages of CreditMetrics model are analyzed.